

Aproximació a la mística del Salms del Regne de Déu

Joan FERRER

1. ALLÒ QUE HEM ANOMENAT MÍSTICA I LA BÍBLIA¹

Les grans tradicions religioses han convingut a donar el nom de mística a un fenomen inefable: la trobada del Misteri del cosmos amb una persona, de manera que la persona agraciada percep més enllà de la raó, dels sentits, del llenguatge i del condicionament espàcio-temporal l'Amor infinit que és Déu, Senyor del cosmos i de la història. Es tracta d'un coneixement de Déu que s'esdevé sense mediació.

La mística consisteix a dir l'inefable. El mot prové del verb grec μύω, «cloure els ulls o els llavis». La mateixa realització fonètica del verb ja ens situa en el món del significat que vol comunicar: per a apropar-nos a l'explicació d'aquest misteri cal cloure la boca. Són les paraules del silenci. Sant Joan de la Creu, que d'això en sabia amb certesa alguna cosa, parla de «la música callada» i de «la soledad sonora». Dante constata que l'Amor que mou el sol i les estrelles no es pot «dir» («Oh quanto è corto il dire!»).

Evelyn Underhill (1875-1941),² considerada una autoritat canònica en els estudis de mística occidentals, en la seva obra mestra *Mysticism. A*

1. Agraeixo als grans amics Pere Gubau, director de l'Institut Superior de Ciències Religioses de Girona, i Jaume Gabarró, monjo del monestir de Santa Maria de Solius, la competentíssima lectura que han fet de la primera versió d'aquest treball i totes les millores que hi han proposat.

2. E. UNDERHILL, *La mística. Estudio de la naturaleza y desarrollo de la conciencia espiritual*, Madrid 2006 (Pròleg de Juan Martín Velasco). Vegeu L. LÓPEZ-BARALT, «Mística», en J. J. TAMAYO (dir.), *Nuevo diccionario de teología*, Madrid 2005, pp. 617-625; H. FISHER, «Mística», en K. RAHNER (dir.), *Sacramentum Mundi. Enciclopedia teológica*, IV, Barcelona 1977, col. 723-734.

Study in the Nature and Development of Spiritual Consciousness (1911) estableix les tres categories que marquen la trama de la literatura mística: a) el pelegrí que, amb nostàlgia, fa camí cap a la pàtria celestial perduda; b) l'enamorat que cerca la parella divina inefable; c) l'asceta que vol purificar la seva ànima a fi de desprendre's del llast del món.

Entre nosaltres són molt poc coneguts els contes de Rabí Nahman de Bratslav (1772-1810),³ atribolat mestre hassídic de Podòlia i Ucraïna, que potser ell mateix es va arribar a considerar com el Messies del judaisme. Els seus *Sippure maassiot*⁴ van ser publicats pel seu secretari Natan Sternhartz el 1815/1816, pocs anys després de la mort del mestre. Són narracions místiques de to cabalístic amb l'embolcall dels contes folclòrics, que ens permeten d'acostar-nos a partir d'unes narracions molt senzilles al món de la mística. Ens pot servir el primer dels contes del recull que duu per títol «La princesa perduda».⁵ Tracta de la filla d'un rei, que de cop i volta desapareix del palau de son pare. El virrei decideix anar a cercar-la. La recerca és molt llarga. La troba finalment en un castell d'un lloc ignot. La noia el reconeix i li diu que si la vol alliberar ha de passar la prova d'estar-se en un lloc durant un any fent créixer el desig d'alliberar-la. El darrer dia ha de dejunar, però no pot resistir la gana, menja una poma i s'adorm durant molt de temps. Ha perdut l'ocasió d'alliberar-la. La prova es repeteix, i en el darrer moment el virrei que anhela alliberar la princesa torna a fracassar. La filla del rei torna a comparèixer i li diu que per a alliberar-la l'haurà de trobar en una muntanya d'or amb un castell de perles. Passa uns quants anys cercant-la i finalment es troba en un desert on hi ha un gegant encarregat de tots els animals de la terra. Les bèsties li diuen que no han vist mai tal muntanya d'or. Continua la recerca fins que troba un segon gegant, responsable de totes les aus del cel. Les aus tampoc no saben donar raó del castell de perles. Finalment troba un tercer gegant encarregat dels vents. Aquesta vegada compareix un vent que s'ha ressagat i li diu que coneix l'indret on hi ha la muntanya. El gegant li lliura un recipient màgic, d'on podrà treure els diners que necessita per a alliberar la princesa. El virrei s'instal·la en una casa de la ciutat on hi ha el castell de perles, conscient que «necessitaria utilitzar gran intel·ligència i molta saviesa per a alliberar-la». El conte acaba d'una ma-

3. A. GREEN, *Tormented Master: A Life of Rabbi Nachman of Bratslav*, Alabama, AL 1979.

4. Estic preparant una traducció del text original ídix d'aquests contes. Parteixo de l'única edició crítica que existeix, que és la de Sh. SETZER, *Sippurei Ma'asiot. Vunder Ma'asiot fun Rabi Nahman Braslaver*, New York, NY 1929.

5. Explicat per rabí Nahman de Bratslav l'estiu de l'any 1806. Ocupa les pàgines 77-85 de l'edició de Zetser esmentada.

nera sorprenent: «I com l'alliberà, no ho va explicar, però al final l'alliberà.»

La narració conté elements cabalístics i les categories simbòliques fonamentals descrites per Evelyn Underhill. Les repassarem ràpidament.

L'exegesi cabalística del text de la Bíblia no rebutja els conceptes tradicionals de creació, govern diví de l'univers i redempció, però suggereix un mite de factura nova a fi d'explicar d'una manera detallada una teosofia molt elaborada destinada sols a erudits de pregona experiència religiosa. Aquest mite concep una estructura de deu *sefirot* —deu esferes que emanen de la divinitat—, que permeten d'explicar el pont entre Déu, transcendent i inefable, i el nostre món imperfecte. Per a la humanitat té una gran transcendència l'esfera inferior, la *Xekhinà*: exili. Aquesta esfera va ser separada —exiliada— del sistema, de tal manera que la redempció s'explica per analogia amb el retorn de la *Xekhinà* amb les altres esferes de l'estructura. La *Xekhinà* sovint identificada amb l'esperit de Déu o la presència divina, que viu dins el món o dins l'ànima individual de cada creient o bé amb l'entitat històrico-corporativa que és el poble d'Israel. El destí del cosmos es troba entreteixit amb el destí del poble d'Israel.

El sistema cabalístic que desenvolupà Isaac Lúria (1534-1572) refina molts dels elements de la càbala anterior. La creació del món és descrita no com un procés emanatori d'una deu infinita de poder o de llum, sinó com un acte de divina contracció (*tsimtsum*) pel qual Déu es contreu a ell mateix i d'aquesta manera crea l'espai per al món creat. Aquest acte és descrit com una catàstrofe: la topada violenta d'una gran diversitat de forces dins Déu mateix, anomenat *xevirat ha-kelim*, «el trencament dels gerros», que pot ser reparada pel procés de *tiqqun*, «reparació», en el qual les persones participen.

En els cercles piadosos de les terres de l'Est d'Europa es va difondre una versió molt simplificada i popular d'aquest sistema teosòfic altament complex que feia possible que cada acte de la persona més simple pogués ser interpretat en termes de participació en el drama de la redempció, és a dir, de la restauració de l'harmonia primordial. L'Escriptura ja indica quin és el camí per a aconseguir-ho, però els humans no van ser capaços d'aconseguir el grau necessari de pregària intensa, de praxi fervent o de fe necessari perquè aquest acte es realitzés.

El conte de la princesa perduda ens presenta els elements del camí que realitza el místic: un pelegrinatge a la recerca de la princesa perduda, les àrdues proves de purificació que ha de passar per tal de poder-la alliberar i el desig de reeixir en aquesta comesa a què ha dedicat la seva vida. Finalment, ens trobem davant una experiència incomunicable: el *mysterium*

*tremendum et fascinans*⁶ no es pot explicar. L'experiència és inefable; la percebem en intuïció i veiem que hi predomina l'aspecte afectiu sobre l'intel·lectual. L'experiència és elusiva en la narració que hem pres d'exemple. En els textos dels grans místics cristians veiem que l'experiència és gratuïta i passiva per part de la persona agraciada, però es tracta d'un fet fonamental que modifica per sempre la seva vida. Evelyn Underhill diu que el místic *experimenta* allí on l'artista intueix i el filòsof argumenta.

Ens trobem davant un món molt difícil de precisar perquè el Misteri de Déu sempre supera el llenguatge. La Bíblia, en canvi, és el món de la paraula. L'Esperit de Déu *locutus est per prophetas*, diu la vella fórmula de fe, fent-se ressò fidel de l'experiència bàsica que es desprèn de la lectura de la Sagrada Escriptura. ἡ ἀπόφασις, «negació» dels místics que expressa una mena de «des-dir-se» per «dir» el Misteri contemplat, no sembla pas que acabi de lligar amb la cosmovisió lingüística de la Bíblia que comença dient «Déu digué» (Gn 1,3) i amb els oracles dels profetes que refermen la força del missatge que comuniquen amb el terme tècnic del dir diví *neum YHWH*, «oracle de YHWH». Sembla que hi ha un «dir» de l'Escriptura i un «des-dir» del llenguatge dels místics.

En qualsevol cas, la realitat que ens comunica la Bíblia hebrea és molt complexa. Alguns textos són paradoxals, com ara la narració de la fugida d'Elies a la muntanya de l'Horeb i la trobada amb el Misteri que allí es produeix (1Re 19). En el moment decisiu de la teofania, el Primer llibre dels Reis diu: «Després del terratrèmol va arribar foc, però el Senyor tampoc no era en aquell foc. Després del foc es va alçar el murmurí d'un ventjol suau» (1Re 19,12).

El text hebreu sembla que ens diu més coses que la traducció de la nostra BCI: קוֹל דְּמָמָה דָּקָה és la «veu d'un silenci subtil / fi». Es tracta d'un «silenci» que té «veu». És la versió bíblica del «des-dir-se» dels escriptors espirituals que la tradició anomena místics. El profeta quan sent la veu del silenci es tapa la cara, perquè ningú no pot continuar vivint en aquesta situació.

De tota manera, cal que anem de nou a l'Èxode perquè allí es diuen coses sorprenents: El Senyor parlava a Moisès cara a cara (פָּנִים אֶל-פָּנִים), com un home parla amb un altre (Ex 33,11).

I, tot seguit:

Llavors Moisès va dir: «Deixa'm contemplar, si et plau, la teva glòria.» El Senyor li va respondre: «Jo faré passar davant teu tota la meua bondat i pro-

6. Vegeu R. OTTO, *Lo santo*, Madrid 1965, pp. 53-68.

nunciaré el meu nom, que és “el Senyor”. Jo concedeixo el meu favor a qui el vull concedir i em compadeixo de qui em vull compadir.» Però va afegir: «No podràs veure el meu rostre (אַת־פָּנַי), perquè el qui em veu no pot continuar vivint.» I va dir encara: «Aquí vora meu tens aquest lloc. Posa’t damunt la roca, i, quan passarà la meva glòria, t’amagaré en una esquerdada de la roca i et taparé amb la mà fins que jo hagi passat. Després retiraré la meua mà i em podràs veure d’esquena; però el meu rostre, ningú no el pot veure» (Ex 33,18-23).

Crec que la contradicció palesa entre dos bocins de la mateixa narració ens situa en un corriol on trobem pistes per a orientar-nos a l’interior del fascinant món de l’Escriptura. El místic o la mística deu ser aquella persona creient que se sap moure entre aquestes dues ribes del Misteri de Déu que omple de sentit la vida i la realitat: parlar-hi cara a cara i, alhora, no poder-li veure la cara. Es deu tractar d’una nova lògica que es troba per damunt de l’afirmació i la negació. La persona fidel ha d’aprendre a viure entre la Paraula i el silenci, a dir la seva paraula-pregària i a escoltar la resposta en la Paraula de l’Escriptura. El manament primer i nuclear de l’experiència de fe que comunica la Bíblia hebrea és el manament d’«escoltar»: «ESCOLTA, Israel: el Senyor és el nostre Déu, el Senyor és l’ÚNIC» (Dt 6,4). La mística de l’Escriptura penso que es resol en la capacitat d’aprendre a viure de la Paraula i a escoltar el silenci de la Paraula, com Elies a l’Horeb.

Aquestes pàgines volen ser una lectura i una reflexió sobre els salms que pregunten sobre el Regne de Déu. En realitat el Regne és la metàfora nuclear (*die Mitte der Psalmen*)⁷ que permet de desplegar les poderoses paraules de pregària i de trobada amb el Senyor contingudes en aquest llibre. Els salms són el reconeixement de Déu que *es fa conèixer* (נָדַע בִּיהוָה אֱלֹהִים) «Déu s’ha fet conèixer a Judà», 76,2): ens ofereixen, per tant, la condició de possibilitat de tota mística.

El vell Efrem de Nísibis (306-373) en un paràgraf rutilant del *Comentari a l’Evangeli concordant* formula d’una manera magnífica la possibilitat mística o el poder inexhaustible de la paraula:

Qui pot comprendre completament la trobada d’una de les teves paraules? Realment és molt més el que hi deixem que el que ens n’emportem, talment com els assedegats d’una font. Són tan nombroses les cares de la seva paraula, com són nombroses les cares dels qui l’estudien. [El Senyor] ha pintat la

7. J. L. MAYS, *The Lord reigns. A Theological Handbook to the Psalms*, Louisville, KY 1994, p. 12.

seva paraula de múltiples bel·leses a fi que cadascun dels qui l'estudien, en el que estima sigui provat. I ha enterrat en la seva paraula tots els tresors a fi que cadascun de nosaltres, del que hi mediti, n'esdevingui ric. La seva paraula és un arbre de vida que, de totes les seves parts, fruits beneïts t'ofereix; i és com la roca oberta en el desert, que per a tot home, de totes les seves, parts esdevingué una beguda espiritual: *un menjar espiritual [van menjar] i una beguda espiritual van beure* (1Co 10,4).⁸

2. EL PALAU DELS SALMS

כל שאמר דוד בספרו, כנגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העתים אמרו

«Tot el que ha dit David en el seu llibre [dels Salms] ho ha dit per a ell i per a tot Israel i per a tots els temps» (*Midraix del llibre dels Salms* 18,1).

El llibre d'Esdres ens fa saber que *הַיְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל*

«Els fills de l'exili construeixen un palau per a YHWH, Déu d'Israel» (Esd 4,1). La referència és, evidentment, al temple de Déu reconstruït a Jerusalem, però la metàfora és excel·lent com a designació del llibre dels Salms: un palau formidable format per cent cinquanta poemes-edificis d'una gran construcció que és el Saltiri. Cada cel·la independent té la seva història, però el palau presenta una bellíssima harmonia de lloances al nostre Déu. André Chouraqui escrivia: «Nous naissons avec ce livre aux entrailles».⁹ I tenia raó. De tots els llibres que he llegit en la meua vida, crec que no n'hi ha cap que sàpiga expressar tot el que és capaç d'oferir ja des de la primera paraula. Aquest llibre és una promesa de felicitat per a tot el qui s'hi adreça. En el moment de reflexionar sobre la mística dels Salms no hem de perdre mai de vista aquest fet.

«El llibre de les lloances», com expressa el nom hebreu del llibre, conté les lloances que les persones fidels d'Israel adreçaven a Déu; aquestes lloances són també pregàries, tal com ens recorda la doxologia que trobem al final del segon llibre dels salms: *כְּלוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בְּרִי־יֵשׁׁי* «Són acabades les pregàries de David, fill de Jessè.»

Aquestes pregàries formulades en diferents gèneres literaris —laments (súpliques), accions de gràcies i himnes, fonamentalment—¹⁰ han passat per una continuada relectura i actualització, que els ha possibilitat d'ex-

8. L. LELOIR, *Saint Éphrem: Commentaire de l'Évangile concordant. Texte syriaque* (MS Chester Beatty 709), Dublin 1963, pp. 16-17 (§ 18). La traducció del siríac és meua.

9. A. CHOURAQUI, *Les Psaumes. Louanges*, Paris 1996, p. 17.

10. E. S. GERSTENBERGER, *Psalms. Part I with an Introduction to Cultic Poetry*, Grand Rapids, MI 1988, pp. 9-21.

pressar el diàleg de cada persona i de cada comunitat en totes les circumstàncies de la vida.

És el llibre de les trobades: tota trobada autèntica sols pot ser diàleg; i aquests poemes són una conversa incessant amb Déu, o a la seva presència, i fins i tot a la seva presència absent, tal com testimonia el Sl 22, salm de la creu. En aquest llibre hi és tot: reflexió sobre els grans problemes de l'existència, fonamentalment sobre la recerca de la felicitat (1; 112; 127); la consciència del sentit pregó del penediment (51); l'amor per l'ensenyament diví (1; 19,8-15; 119); l'espera d'una recompensa personal després de la mort (34; 37; 49; 73; 91); la contemplació de les meravelles de la creació (104); la fragilitat de la felicitat dels dolents (37); la inconsistència de les riqueses (49); el drama del mal en el món (73); el que podríem anomenar «la condició humana» (8; 90; 139); l'absurdatat de la idolatria (115); l'ensenyament de la història (78; 105; 106; 114; 135; 136). El catàleg dels salmistes és llarg i ric com la mateixa vida de les persones fidels.

El llibre, però, construït a imatge d'un palau, té una història també fascinant. Intentaré presentar el que penso que és l'estat actual dels coneixements sobre el creixement de l'arquitectura del llibre.¹¹

1. El colofó que trobem al final del Sl 72,20 (que ja hem esmentat) ha de ser d'una antiga col·lecció que devia dur aquest títol: «Pregàries de David, fill de Jessè». Hi havia, per tant, un recull antic de salms davídics (i probablement altres com els que porten els noms d'Assaf i de Corè). D'altra banda, l'existència de salms duplicats és un clar indicatiu del fet que existien col·leccions consolidades de poemes, altrament, en un treball editorial aquests textos repetits haurien estat eliminats (Sl 14 = 53; Sl 70 = 40,14-18; 108 = 57,8-12 + 60,7-14). Partim de la hipòtesi que la col·lecció davídica que té el colofó en 72,20 havia de començar en el Sl 51, pel fet que els títols de moltes d'aquestes pregàries contenen nombroses informacions biogràfiques referides al rei (51; 52; 54; 56; 57; 59; 60; 63). En l'època de la deportació a Babilònia, sense temple ni rei, les pregàries atribuïdes al rei David —abans de la construcció del temple— són un model per a la pietat personal i la trobada amb Déu, a fi d'exposar-li les pròpies queixes i desolacions.

2. El Llibre de les Cròniques, important per a conèixer l'espiritualitat del judaisme de l'època persa ofereix en un passatge en què vincula David

11. G. H. WILSON, *The Editing of the Hebrew Psalter*, Chico 1985; D. M. HOWARD, JR., «Editorial Activity in the Psalter: A State-of-the-Field Survey», en J. C. McCANN, JR. (ed.), *The Shape and Shaping of the Psalter*, Sheffield 1993, pp. 52-70; M. ROSE, «Salmos», en T. RÖMER – J. D. MACCHI – C. NIHAN, *Introducción al Antiguo Testamento*, Bilbao 2008, pp. 482-499.

amb Assaf una pista per a seguir el creixement de l'aplec de les pregàries de David. En 2Cr 29,30: וְיָדָהּ יְהוָה בְּדַבְרֵי יוֹדֵי וְאֶסְף, «lloar YHWH amb les paraules de David i Assaf». De manera que les *tefil·lot*, «pregàries» de David s'han convertit en *tehil·la*, «lloança» (que esdevindrà el títol del llibre). Així, doncs, podríem pensar que els salms d'Assaf (73-83) es van afegir a la col·lecció davídica i també els van introduir d'una manera programàtica:

[50 [51-72 pregàries de David] 73-83 salms d'Assaf]

3. L'etapa següent devia ser l'afegitó dels salms de Corè (42-49) a la col·lecció formada fins ara. Cal suposar també que aquest conjunt va experimentar una harmonització redaccional que unifica el nom diví en *Elohim*, «Déu». Es podria pensar que aquesta referència al Déu d'Israel amb el nom genèric de la divinitat és una opció de l'època de l'Imperi persa, en què els «déus internacionals» són preferits als «nacionals». Per als jueus, el seu Déu YHWH és el Déu per excel·lència, *Elohim*. De manera que el *saltiri elohista* es compon dels blocs següents:

[42-49 Corè] [50 [51-72 David] 73-83 Assaf]

4. Per raó del prestigi de David, que devia anar creixent en la pietat israelita d'aquella època històrica, potser ajudat per les esperances de to messiànic posades en la persona del davídida Zorobabel, es pot pensar que el recull de salms en creixement va ser encapçalat per una important col·lecció de nous salms davídics (i seguit per nous reculls de salms levítics):

[3-41 David] [42-83 saltiri elohista] [84-85 Corè] [86 David] [87-88 Corè]

5. La profecia d'Ageu 2,20-23 és testimoni de les esperances messiàniques creixents d'aquell moment històric, que per raons històriques desconegudes no van prosperar. En aquest context, és plausible que la col·lecció sàlmica es convertís en un *saltiri messiànic* gràcies a la col·locació del Sl 2 com a proemi i del Sl 89 com a conclusió. Ambdós poemes parlen de la promesa messiànica feta a David (2,7; 89,4.36.50), que es troba molt lluny de la realitat política («els teus enemics, YHWH, han insultat; han insultat els talons / petjades del teu messies» Sl 89,52), però que es va consolidant en l'horitzó de l'esperança. El *saltiri messiànic* es compon, doncs, de:

[2 [3-88 saltiri davídic] 89]

6. Una nova relectura del llibre permeté l'ampliació de la col·lecció amb els *salms del Regne* (90-99) i amb un recull probablement d'origen factici (100-118) de salms al·leluiàtics. Aquesta nova ampliació mou estratègicament el contingut messiànic vers una lectura en el context del Regne de Déu (i de les lloances que suscita), sense que s'hagi de parlar de la persona del messies. El primer salm d'aquesta ampliació és «de Moisès», de manera que David deixa de ser el primer salmista i cedeix el lloc a l'home que parlava amb Déu «cara a cara». Ens trobem davant un *saltiri teocràtic*:

[2-89 saltiri messiànic] [90-99 salms del Regne] [100-118 Sl diversos, al·leluies]

7. L'ús de la col·lecció en les escoles de saviesa com a mitjà d'ensenyament i de transmissió de la tradició històrica, ètica i religiosa devia propiciar la relectura sapiencial de la col·lecció i la redacció dels dos grans salms de factura sapiencial del recull: el primer, pròleg de tot el llibre i el gran Sl 119, meditació sobre la *torà*, elaborada d'una manera molt artificiosa (22 estrofes de 8 versos, segons les 22 lletres de l'alfabet, en què cada versicle de cada estrofa comença amb la mateixa lletra hebrea). Aquest *saltiri sapiencial* presenta l'estil i l'esperit de les escoles de saviesa del poble d'Israel:

[1 [2-118 saltiri teocràtic] 119]

Hom ha pensat que els salms acròstics (37; 111; 112), de composició clarament sapiencial, podrien haver estat interpolats dins la col·lecció potser en aquesta etapa. Si el Sl 116 era comptat com a dos poemes diferents, tal com testimonia la traducció de la LXX, ens trobaríem que aquesta col·lecció de to sapiencial posseïa 120 poemes (resultat de la multiplicació del 12 de les tribus d'Israel —tot el poble— amb el 10 dels manaments —tot l'ensenyament diví), que podria tenir la pretensió de resumir a partir d'un context sapiencial, tota la pregària d'Israel.

8. La darrera relectura de la col·lecció sàlmica conté els cants de les «pujades [al temple]» (120-134), que remarquen la vinculació de l'aplec amb el temple —lloc privilegiat de la presència del Senyor enmig del seu poble. Tot seguit s'hi devia incorporar la darrera col·lecció davídica (135-144). El Sl 1 començava el recull proclamant: «Feliç l'home»; i el llibre

acabava cantant: «Feliç el poble» (144,15). Un recull de salms al·leluiàtics va cloure definitivament el recull. La darrera lectura constitueix, doncs, el *saltiri litúrgic*:

[1-119 saltiri sapiencial] [120-134 salms de les pujades] [135-144 Sl de David] [145-150 al·leluia final]

Aquesta reconstrucció ens ofereix una imatge versemblant del procés de construcció del gran palau dels salms, format a partir de l'acumulació de poemes que són fruit de relectures que d'alguna manera han resseguit la història de l'espiritualitat d'Israel. L'arquitectura del saltiri ens permet de fer aproximacions diverses a un llibre que ens ofereix infinites possibilitats d'acostar-nos al cor del misteri de Déu, tal com el va experimentar i pregar la fe de l'Israel bíblic. El saltiri és, en les diverses perspectives de la seva complexa història, el gran llibre de les epifanies secretes: a la persona que prega se li ofereixen moltes experiències de trobades amb el Misteri, que volen propiciar la possibilitat de noves trobades.

3. EL SENYOR REGNA¹²

Segons la hipòtesi que hem exposat, els salms del Regne s'afegiren a la col·lecció sàlmica per a superar la força del vector messiànic, en unes circumstàncies històriques en què la realització del messianisme en una dinastia històrica d'arrel davídica ja no era possible. En època de l'Imperi persa, la minúscula i marginal província de Yehud no tenia cap possibilitat de recuperar una antiga dinastia pròpia. Els salms del Regne ofereixen una nova lectura superadora del messianisme històric: «YHWH

12. La bibliografia sobre els salms és absolutament inabastable. En el meu estudi m'he guiat pels comentaris de què dispo (per ordre de publicació): F. DELITZSCH, *Biblical Commentary on the Psalms*, 3 vols., Grand Rapids, MI 1871; C. A. BRIGGS – E. G. BRIGGS, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Psalms*, 2 vols., Edinburgh 1906-1907; G. RAVASI, *Il libro dei Salmi. Commento e Attualizzazione*, 3 vols., Bologna 1981-1984; E. S. GERSTENBERGER, *Psalms*, 2 vols., Grand Rapids, MI 1988-2001; L. ALONSO SCHÖKEL – C. CARNITI, *Salmos. Traducción, introducciones y comentario*, 2 vols., Estella 1992-1993; H. J. KRAUS, *Los Salmos*, 2 vols., Salamanca 1993-1995; J. L. MAYS, *Psalms*, Louisville, KY 1994; J. CLINTON MCCANN, JR., *The Book of Psalms. Introduction, Commentary and Reflections*, Nashville, TN 1996; S. TERRIEN, *The Psalms. Strophic Structure and Theological Commentary*, Grand Rapids, MI 2003; F. L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalms 2. A Commentary on Psalms 51-100*, Minneapolis, MN 2005; J. L. VESCO, *Le Psautier de David traduit et commenté*, 2 vols., Paris 2006.

regna!» (93,1; 96,10; 97,1; 99,1) o «el rei YHWH» (98,6)¹³ expressen una dimensió nova en l'experiència de fe, que ja no es troba lligada a l'existència d'una dinastia humana en el tron de Jerusalem.

L'afirmació «YHWH *malakh*» és de caràcter querigmàtic i expressa la convicció de fe de l'eterna reialesa del Déu d'Israel.¹⁴ La formulació és relativament poc freqüent a l'interior de la Bíblia hebrea, però és absolutament cabdal, atès que és una metàfora nuclear que fa de pont entre ambdues biblioteques: la de l'antic Israel i la de les noves comunitats de seguidors del Senyor Jesús de Natzaret ressuscitat. Qui prega dient «que vingui el teu Regne» (Mt 6,10; Lc 11,2), ho diu a partir de la convicció de fe bíblica que hi ha un Regne: realitat dinàmica de la presència salvadora de Déu, que en la persona de Jesús esclata en la seva presència històrica.

«Rei» es predica de YHWH 43 vegades:¹⁵

- En la Torà (2x): Nm 23,21; Dt 33,5.
- En Samuel (1x): 1Sa 12,12.
- En els llibres profètics (18x): Is 6,5; 33,17.22; 41,21; 43,15; 44,6; Jr 8,19; 10,7.10; 46,18; 48,15; 51,57; Mi 2,13; So 3,15; Za 14,9.16.17; Ml 1,14.
- En el Saltiri (21x): Sl 5,3; 10,16; 24,7.8.9.10; 29,10; 44,5; 47,3.7.8; 48,3; 68,24; 74,12; 84,4; 89,19; 95,3; 98,6; 99,4; 145,1; 149,2.
- En Daniel (1x): Dn 4,34.

El verb «regnar» s'usa amb YHWH o Déu com a subjecte 13 vegades:

- En la Torà (1x): Ex 15,18.
- En Samuel (1x): 1Sa 8,7.
- En els profetes (4x): Is 24,23; 52,7; Ez 20,33; Mi 4,7.
- En el Saltiri (6x): Sl 47,9; 93,1; 96,10; 97,1; 99,1; 146,10.
- En Cròniques (1x): 1Cr 16,31 (=Sl 96,10).

Algunes paraules sinònimes:

13. El Sl 47,9 diu: מְלִיךְ אֱלֹהִים, «Déu regna». El salm és *elohista*. I el Sl 146,10 formula la mateixa sentència amb el verb en imperfet מְלִיךְ יְהוָה «YHWH regnarà». Són passatge certament propers als textos que estudiem en aquests papers, però, tanmateix, no els tractem perquè no es troben dins el conjunt dels salms del Regne a què ens cenyim.

14. J. A. SOGGIN, «Melek», en E. JENNI – C. WESTERMANN, *Theological Lexicon of the Old Testament*, II, Peabody, MA 1997, p. 679.

15. Segueixo l'ordenació del material tal com la presenta T. N. D. METTINGER, *Buscando a Dios. Significado y mensaje de los nombres divinos en la Biblia*, Córdoba 1994, p. 130.

- *malkhut*, «regnat, reialesa»: Sl 103,19; 145,11.12.13 (x2); Dn 3,33; 4,31.
- *melukhà*, «reialesa»: Ab 21; Sl 22,29.
- *mamlakhà*, «reialesa»: 1Cr 29,11.

La idea de la reialesa aplicada a YHWH no és una simple transposició o projecció a Déu d'una realitat política que sorgí en la història d'Israel, atès que en el món cananeu —i en el semític en general— la idea de la reialesa divina era molt important. Així apareix clarament en els textos mitològics d'Ugarit (datats a mitjan s. XIV aC): *mlkn aliyn baʿl* «el nostre rei és Baal, el victoriós» (KTU 1.3V32); *ym lmt bʿlm yml[k]* «Yam sens dubte és mort, Baal es convertí en rei» (KTU 1.2.IV.32).¹⁶

Tot seguit farem una lectura atenta dels Sl 93; 96; 97; 99 a fi d'endinsar-nos en el missatge d'aquestes pregàries que ens situen en la mística del Regne. Dintre la col·lecció de «salms del Regne», són els que contenen la metàfora nuclear «YHWH regna!».

Cal dir que la història de l'exegesi ha cercat un marc litúrgic o històric que permetés d'emmarcar aquests salms. Els exegetes havien pensat que es devien usar com a pregàries per a la festa dels Tabernacles o bé en una suposada festa d'entronització de YHWH durant l'any nou, que se celebrava en el mes d'octubre. De fet, el més probable és que expressin una dimensió escatològica: han de ser un testimoni i una manifestació de la fe en l'adveniment gloriós i definitiu del Regne de Déu, realitat que ha de tenir un component transhistòric. Manifesten una notable afinitat amb la literatura del Segon Isaïes: convoquen tota la terra i tots els pobles (96,1.7.11; 97,1); exalten la superioritat de YHWH sobre els altres déus (96,4-5; 97,7.9); es refereixen a la creació, obra de YHWH (96,5); al judici, acció d'aquell qui té el poder (96,10.13; 97,6); a la salvació, do i presència cabdal de YHWH en el cor de la història (97,10), a la santedat, que és la característica del Déu-completament-altre (93,5; 97,12; 99,9); canten el goig de la salvació que YHWH atorga (96,12-13); inviten les aigües a aclamar el Déu d'Israel (93,3-4; 96,11); expressen la meravella davant la fermesa del món (93,1; 96,10). Totes aquestes expressions de fe formen una galàxia que gira al voltant de la formulació nuclear: «YHWH regna!»

16. Vegeu G. DEL OLMO LETE, *Mitos y leyendas de Canaan según la tradición de Ugarit*, Madrid 1981, pp. 177.191.

Salm 93¹⁷

א יה'נה מלך גאות לבש יה'נה עו התאזר אף-תכון תבל בל-תמוט:	1 YHWH regna! De magnificència va vestit, va vestit YHWH; de força se ceneix. Així el món és afermat: no trontollarà!
ב נכון כסאך מאז מעולם אָתָה:	2 És afermat el teu tron des de llavors, des de sempre tu ets.
ג נשאו נהרות והנה נשאו נהרות קולם נשאו נהרות דָּכָם:	3 Els rius han aixecat, YHWH, els rius han aixecat la seva veu, els rius han aixecat el seu fragor.
ד מקלות מים אדירים משפריזים אדיר במרום יה'נה:	4 Més que les veus de les aigües moltes, (els) magnífics romponents de la mar, magnífic a l'altura és YHWH.
ה עדתך נאמנו מאד לביתך נאנה-קדש יה'נה לא"ךך ימים:	5 Els teus testimonis són molt fidels, a casa teva és deliciosa la santedat, YHWH, per a la llargària dels dies.

Segons la tradició jueva (*Mixnà, Tamid* 7,4), aquest salm, en època del segon temple, era entonat pels levites la vetlla del dissabte. Els salms del Regne anaven associats al dissabte, el gran dia de repòs del Creador que corona la seva obra. El Sl 93 és un himne que es pot estructurar d'acord amb l'esquema següent:

<p>PRIMERA SECCIÓ (A)</p> <p>Proclamació himnica (3a persona)</p> <p>1 YHWH regna! De magnificència va vestit, va vestit YHWH; de força se ceneix.</p> <p>Així el món és afermat: no trontollarà!</p> <p>Proclamació adreçada a YHWH (2a persona)</p> <p>2 És afermat el teu tron des de llavors, des de sempre tu ets.</p> <p>SEGONA SECCIÓ (B)</p> <p>Proclamació himnica (3a persona)</p> <p>3 Els rius han aixecat, YHWH, els rius han aixecat la seva veu, els rius han aixecat el seu fragor.</p>
--

17. La traducció que proposem de tots aquests salms és una versió d'estudi, que vol presentar d'una manera molt crua el tenor lèxic i sintàctic de l'original hebreu, que en alguns casos presenta notables dificultats.

TERCERA SECCIÓ (B')

4 Més que les veus de les aigües moltes, (els) magnífics romponents de la mar; magnífic a l'altura és YHWH.

QUARTA SECCIÓ (A')

Proclamació adreçada a YHWH (2a persona)

5 Els teus testimonis són molt fidels, a casa teva és deliciosa la santedat,
YHWH, per a la llargària dels dies.

Les seccions primera i quarta manifesten l'estabilitat de YHWH: el món és ferm, com ho és el tron del Déu d'Israel; i això es correspon a l'estabilitat dels testimonis i del temple. Es tracta d'una experiència còsmica, litúrgica i temporal. En les seccions tercera i quarta, el fragor dels rius es correspon al de les aigües del mar. Les aigües en les cosmologies antigues eren una realitat divina i temible; doncs bé, YHWH és molt superior; proclama l'himne. L'estabilitat divina és el fonament de la del món i és l'efecte del Regne de Déu que s'estén sobre el món i d'una manera especial damunt del temple. La reialesa del Senyor és eterna i no hi ha res del cosmos que se li pugui assemblejar. Les paraules que ens fan saber la voluntat i la presència en la història de YHWH són fidels i, per tant, mereixen una confiança total.

El salm proclama que el Déu d'Israel regna, és a dir, que exerceix la reialesa com a realitat fonamental. Sigmund Mowinckel (1884-1965) proposava traduir «YHWH ha esdevingut rei!», a la manera de les proclamacions dels reis d'Israel que trobem en dos textos bíblics (2Sa 15,10; 2Re 9,13); la proclamació devia ser el clam litúrgic que es pregonava durant la cerimònia que celebrava l'entronització reial de YHWH; segons aquest erudit noruec, aquesta suposada cerimònia d'entronització celebrava la victòria que el Déu d'Israel hauria adquirit després d'haver vençut les forces del caos; el culte reactualitzava aquest fet esdevingut a l'origen de l'univers.¹⁸ Atès que en tota la Bíblia hebrea no hi ha ni un sol indicati d'aquesta festa, és més prudent pensar que simplement no es va celebrar mai. L'expressió és una proclamació de sobirania, que probablement ha d'haver estat influïda —mai no podrem arribar a saber fins a quin punt— pel pensament dels mites cananeus que proclamaven la reialesa de Baal després d'haver vençut Yam. La Bíblia conserva algunes romanalles d'a-

18. Vegeu D. RIAN, «Mowinckel, Sigmund Olaf Plytt», en J. H. HAYES (ed.), *Dictionary of Biblical Interpretation: K-Z*, Nashville, TN 1999, pp. 166-168.

quest pensament en el Sl 74,12-14 (victòria sobre *yam*, «el mar» i Leviatan) i en Is 27,1 (victòria contra Leviatan, el monstre marí). La proclamació sàlmica diu que el *rei* és YHWH i no pas Baal. La seva reialesa és una realitat que els salms testimonien i proclamen des d'una pregona intuïció teològica que es va desplegant dins els mateixos salms del Regne que anirem comentant.

La magnificència del vestit diví és una metàfora que evoca la força i l'esplendor divines. En el Sl 89,10 evoca la força magnífica de la mar; aplicat a Déu, n'evoca la majestat i l'excel·lència (Is 12,5). «Cenyir-se de força» és una expressió del llenguatge militar que aquí garanteix l'estabilitat del món (Sl 24,2; 65,7; 119,90). Aquest primer verset conté una referència a la gran obra divina de la creació, contemplada des de la fe com un punt ferm de confiança en el Senyor, l'únic rei del cosmos.

Com el cosmos, el tron diví (v. 2) és una realitat ferma, que es manté perquè no es troba pas subjecta al temps que passa. Déu es manifesta entronitzat també en el temple (vegeu v. 5), de manera que per als fidels, el tossal de Sió és la rèplica del palau còsmic de Déu.

La veu i el fragor dels rius (v. 3) és una evocació poètica de la cosmologia antiga que pensava que Déu havia afermat la terra sobre els rius que corrien en les profunditats (Sl 24,2; 46,5; 74,15). El v. 4 afirma la sobirania de YHWH sobre el poderós mar tempestuós. Israel va ser sempre un poble temorenc de la mar, però la seva fe proclamava la sobirania del seu Déu sobre aquesta força del cosmos invencible. Les «aigües moltes» han de ser les aigües de l'oceà primordial a què ja es referia el vers anterior i que van passar a designar els enemics històrics d'Israel (Sl 2,1; 144,7; Is 17,12); el Déu d'Israel, però, els domina.

El Déu del cosmos, que ha manifestat la seva sobirania sobre la creació és també el Déu que s'ha revelat en la història. Els testimonis de YHWH (v. 5) són les promeses i el manaments de Déu que constitueixen la penyora de l'aliança que ha establert amb el seu poble Israel (Sl 99,7). Les intervencions de Déu en la història, en realitat, també són els testimonis de YHWH. Aquestes realitats —paraules i presència en la història— són tan fermes com el món i el tron diví. La casa de Déu és el temple, que és sant perquè allí el Nom diví hi és present (Sl 11,4; 15,1; 24,3) i per això és un indret de benedicció (Sl 36,9). El temple santifica els fidels que s'hi apropen i que guarden els manaments del Senyor. Aquesta santedat és eterna.

El Sl 93 canta Déu com a rei d'un cosmos ferm, que ha manifestat el seu domini sobre totes les forces hostils i la seva presència a través dels testimonis que Israel ha sabut reconèixer i proclamar. És una reialesa eterna, que suscita una confiança total, perquè YHWH és Senyor d'un uni-

vers que ell ha fet estable. El poder diví és més gran que totes les tempestes, des de l'inici fins a la fi de l'univers. Aquest cant ens ofereix una imatge del Regne fonamentada en la solidesa del cosmos; el Regne troba la seva primera manifestació en el domini sobre totes les forces hostils. El salm ens ofereix una penyora mística de fermesa, tot i que sap que hi ha forces hostils, que són poderoses; però que han estat vençudes pel Senyor que regna.

El Sl 96 en forma de «càntic nou» torna a lloar aquesta realitat sempre dinàmica que és la reialesa del Déu d'Israel. És un poema sorprenent, que conté una invitació a tots els pobles a reconèixer la reialesa del Senyor i, d'alguna manera, a participar de la seva santedat, que és força i benedicció per a la vida. La terra i els pobles són invitats a fer homenatge al nom gloriós de YHWH, que sobrepassa els déus i que ha fet els cels. L'actitud del fidel d'Israel és la lloança i la «recompensa» és la participació en la contemplació de l'esplendor de la seva presència que es troba en el seu lloc sant. La lloança de paraula i amb els gestos del cos fa que la persona fidel tingui la possibilitat de participar dels efectes de la reialesa de YHWH. En realitat ens trobem davant el que des del punt de vista hermenèutic podríem anomenar un cercle virtuós: perquè el Senyor regna, les persones fidels poden proclamar la lloança de Déu i això sol ja els permet la possibilitat d'accedir a la seva presència.

Salm 96

א שירו ליה"נה שיר חדש שירו ליה"נה כל־הארץ:	1 Canteu a YHWH un càntic nou, canteu a YHWH tota la terra.
ב שירו ליה"נה ברכו שמו ברו מיום־ליום ישועתו:	2 Canteu a YHWH, beneïu el seu nom, proclameu de dia en dia la seva salva- ció.
ג ספרו בגוים כבודו בכל־העמים נפלאותיו:	3 Conteu entre les nacions la seva glò- ria, entre tots els pobles les seves mera- velles.
ד כי גדול יה"נה ומהלל מאד נורא הוא על־כל־אלהים:	4 Perquè gran és YHWH i és molt digne de lloança, digne de temor ell és per damunt de tots els déus.
ה כי כל־אלהי העמים אֱלילים יה"נה שמים עשה:	5 Perquè tots els déus dels pobles són (ídols) vans, i YHWH ha fet els cels.
ו הוד־יהדר לפניו ע"ו ותפארת במקדשו:	6 Majestat i esplendor davant d'ell, força i bellesa en el seu lloc sant.
ז הבו ליה"נה משפחות עמים הבו ליה"נה כבוד נע"ו:	7 Doneu a YHWH, famílies dels pobles, doneu a YHWH glòria i força.

- ח הבו ליה"נה כבוד שמו
שאו־מנחה ובאו לחצרותיו:
ט השתחוו ליה"נה בהדרת־קדש
חילו מפניו כל־הארץ:
- י אִמְרוּ בְּגוֹיִם | יְהוָה מֶלֶךְ
אֲפִתְּכוּן תִּבְל בַּל־תִּמּוּט
יְדִין עַמִּים בְּמִישָׁרִים:
- יא וְשִׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ
יָרֵעַם הַיָּם וּמִלֵּא:
- יב יַעֲלֶז שָׂדֵי וְכָל־אֲשֶׁר־בוֹ
אֲזוּ יִרְנְנוּ כָּל־עֲצֵי־עֵר:
- יג לִפְנֵי יְהוָה | כִּי בָּא כִּי בָּא לִשְׁפֹט הָאָרֶץ
יִשְׁפֹּט־תִּבְל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּאֲמוּנָתוֹ:
- 8 Doneu a YHWH la glòria del seu nom,
porteu una ofrena i veniu als seus atris.
9 Prosterneu-vos davant YHWH amb
ornament de santedat, tremoleu davant
d'ell tota la terra.
10 Digueu entre les nacions: «YHWH
regna!» Així el món és afermat: no
trontollarà! Jutjarà els pobles amb rec-
titud.
11 Que s'alegrin els cels i que exulti la
terra, que bramuli la mar i el que l'om-
ple.
12 Que jubili el camp i tot el que hi ha
en ell! Llavors cridaran de goig tots els
arbres del bosc
13 davant YHWH perquè ve, perquè ve a
jutjar la terra; jutjarà el món amb justí-
cia i els pobles amb la seva fidelitat.

El poema manifesta una estructura artística molt elaborada:

PRIMERA PART (ESTRUCTURA QUIÀSTICA)

Primer invitatori

- 1 Canteu a YHWH un càntic nou,
A canteu a YHWH *tota la terra*.
B 2 Canteu a YHWH, beneïu *el seu nom*,
proclameu de dia en dia la seva salvació.
C 3 Conteu entre les nacions la seva *glòria*,
D entre tots els *pobles* les seves meravelles.

Proclamació himnica: la grandesa de Déu

- 4 Perquè gran és YHWH i és molt digne de lloança,
E digne de temor ell és per damunt de *tots els déus*.
E' 5 Perquè *tots els déus* dels pobles són (ídols) vans,
i YHWH ha fet els cels.
6 Majestat i esplendor davant d'ell,
força i bellesa en el seu lloc sant.

Segon invitatori

- D' 7 Doneu a YHWH, famílies dels *pobles*,
C' doneu a YHWH *glòria* i força.
B' 8 Doneu a YHWH la glòria del *seu nom*,
porteu una ofrena i veniu als seus atris.

9 Prosterneu-vos davant YHWH amb ornament de santedat,

A' tremoleu davant d'ell *tota la terra*.

10 Digueu entre les nacions: «YHWH regna!» Així el món és afermat:
no trontollarà!

SEGONA PART (ESTRUCTURA QUIÀSTICA)

Proclamació himnica: la justícia de Déu

A Jutjarà els *pobles* amb rectitud.

Tercer invitatori

B 11 Que s'alegrin els cels i que exulti la *terra*,

c que bramuli la mar i *el que l'omple*.

c' 12 Que jubili el camp i tot *el que hi ha en ell!*

Llavors cridaran de goig tots els arbres del bosc

B' 13 davant YHWH perquè ve, perquè ve a jutjar la *terra*; jutjarà el
món amb justícia

Proclamació himnica: anunci de l'arribada de Déu per jutjar

A' i els *pobles* amb la seva fidelitat.

El salm presenta una lloança que abasta totes les dimensions de la realitat: vertical (terra, cel) i horitzontal (mar, camp, bosc). El motiu central del poema és la reialesa de YHWH anunciada en el v. 10). Aquí la dimensió còsmica anunciada en el salm anterior arriba explícitament a tots els pobles de la terra (v. 3). La teologia que manifesta es troba en el Deuteroisaïes (la inconsistència dels ídols: Is 40,18-20; 41,23-24; 44,6-8; la creació com a manifestació del poder de YHWH: Is 40,22; 42,5; 44,24...; la naturalesa ha de participar també en la lloança del Senyor: Is 44,23; 49,13; 55,12) i aquí el salm es presenta com una antologia articulada amb art de textos que ja es troben en altres composicions (v. 1: 98,1; 149,1; v. 4: 48,2; 145,3; v. 5: 97,7; v. 7: 29,1; vv. 7-8: 29,1-2; v. 9: 29,2; v. 10: 9,9; 93,1; v. 11: 97,1; 98,7 vv. 11-13: 98,7-9; v. 12: 98,8; v. 13: 98,9).

El Sl 33,3 invitava a entonar un càntic nou, que era Déu mateix qui havia inspirat (40,4). La invitació a cantar aquest himne nou ja la fa el Segon Isaïes (42,10) i aquest Sl 96, que se'n manifesta deixeble aplicat, repeteix el mateix missatge. Aquest cant ha de ser qualsevol lloança que reconegui una nova intervenció divina en la vida del poble fidel i de les persones que el componen. Déu actua sempre i per tant està obrant un futur insospitat. Com que el Senyor fa coses noves, la lloança que ho celebra també ha de ser nova. Is 43,19 ha sabut entendre que l'obra de la travessa del mar, que va donar naixença al poble de Déu, es tornarà a repetir en una nova travessa del desert. Es tracta d'una història de salvació que superarà l'antiga pel fet que obtindrà un reconeixement universal i

serà proclamada en una lloança nova (Is 43,21). Déu, en una obra nova de salvació perdonarà el pecat i ja mai més no el tindrà en compte (Is 43,25) i atorgarà noves benediccions (Is 44,3).

En aquest marc històric i teològic, el Sl 96 proclama la seva lloança universal (vv. 1-3). L'objecte de la lloança és YHWH, el seu nom (que equival a Déu mateix), la seva salvació, la seva glòria i les seves meravelles. El cant és la proclamació d'una història de trobada amb Déu, que vol dir una història salvífica, que és una «bona nova» (*basru*, v. 2). Tornem a trobar-nos en el context del Deuteroisaïes: l'herald de les bones noves anuncia que Déu mateix ve en persona a salvar el seu poble (Is 40,9; 41,27; 52,7; 60,6; 61,1). La LXX tradueix εὐαγγελίζεσθε, «evangelitzeu». Es tracta d'anunciar la salvació que aporta la presència personal de Déu en el cor de la història. Cal anunciar-la sense defallir fins que tots els pobles la reconguin (v. 10; Is 66,18). Les meravelles del Senyor són les seves intervencions en la creació i en la història. Les persones fidels tenen l'obligació de contar-les (Sl 9,2; 26,7; 75,2; 78,4; 96,3).

Els «ídols vans» (v. 5) són tot allò que és va, feble, enganyós, indigne; no són «déus» (*elohim*) sinó «no res» (*elilim*). El Déu d'Israel és el creador dels cels: l'obra de la creació testimonia sobre la seva majestat. La seva majestat i la seva esplendor (v. 6) expressen la seva dignitat reial i la força i la bellesa divines, personificades, s'asseuen al tron del santuari. El temple és el lloc privilegiat en l'experiència espiritual d'Israel de la presència divina, força salvadora per a les persones fidels.

Totes les nacions de la terra són convocades a lloar Déu, a proclamar la lloança del seu nom i a oferir-li ofrenes, que són un signe gairebé sacramental que testimonia la comunió amb la seva presència salvadora i que, alhora, són el reconeixement de la seva senyoria universal. La prosternació (v. 9) és signe de l'adoració que escau a Déu (Sl 22,30; 29,2; 95,6) quan els fidels experimenten d'una manera singular —gairebé teofànica, podríem dir— la seva presència que causa tremolor (v. 9): les persones sempre experimentem temor (Dt 2,25; Jr 5,22; 51,29; Jl 2,6) davant la presència del Misteri inefable; ser «humà» és sentir-se «capaç de Déu» i alhora sempre tremendament indigne davant la seva presència.

L'anunci «YHWH regna» és una bona nova que ha de ser proclamada arreu de l'univers. La conseqüència d'aquest Regne és que una era de justícia i de pau ve a establir-se sobre la terra (Is 11,1-9).

Cel, terra, mar, camps i boscos són la plasmació més concreta de tot l'univers, tal com l'experimentava l'home antic. Totes aquestes realitats del cosmos proclamen amb el seu llenguatge la presència salvífica de Déu (Is 55,12).

El Senyor arriba com a jutge (v. 13) escatològic: el salmista n'intueix l'arribada imminent i l'espera amb impaciència perquè el judici de Déu es farà segons la seva justícia i la seva fidelitat.

El Déu d'Israel exerceix sobre l'univers un poder reial: el caos ja no és possible perquè la creació —la primera gran manifestació del poder reial diví— l'ha vençut; Déu-rei exerceix el judici damunt de tots els pobles i aquests són convocats a proclamar la seva lloança.

El Sl 97 és un himne bessó de l'anterior, que proclama el Regne de Déu i invita a l'exultació.

Salm 97

א יְהוָה מִלֵּךְ תִּגַּל הָאָרֶץ יִשְׁמְחוּ אַיִם רַבִּים:	1 YHWH regna, que exulti la terra, que s'alegrin les illes nombroses.
ב עָנָן וְעֹרַפַּל סְבִיבֵי צָדִק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כְּסֹא:	2 Un núvol i foscor espessa són al voltant d'ell, justícia i judici són fonament del seu tron.
ג אֵשׁ לִפְנֵי תִלְדָּ וְתִלְיֹהֵט סְבִיב צִיּוֹ:	3 Un foc va davant d'ell i abrusa (tot) al voltant els seus adversaris.
ד הָאֵירוּ בְּרָקֵי תִבֵּל רָאִתָּה וַתִּחַל הָאָרֶץ:	4 Els seus llamps il·luminen el món, la terra (ho) ha vist i ha tremolat.
ה הָרִים כְּדוּגָה נְמוֹס מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ:	5 Les muntanyes com la cera es fonen davant de YHWH, davant el Senyor de tota la terra.
ו הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צְדָקָה וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ:	6 Els cels han anunciat la seva justícia, i tots els pobles han vist la seva glòria.
ז יִבְשׁוּ כָּל־עֲבָדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְּלִים בְּאַלִּילִים הַשִּׁתְחַוִּי־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים:	7 Que s'avergonyeixin tots els qui serveixen una estàtua, que es gloriën dels (ídols) vans. Prosterneu-vos davant d'ell tots els déus!
ח שִׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתִּגְלֶנָּה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה:	8 Sió (ho) ha sentit i se n'ha alegrat i han exultat les filles de Judà a causa dels teus judicis, YHWH.
ט כִּי־אַתָּה יְהוָה עָלִיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מֵאֲדָנִי עַל־כָּל־אֱלֹהִים:	9 Perquè tu, YHWH, tu ets l'Altíssim sobre tota la terra, molt has estat exultat sobre tots els déus.
י אֶהְבִּי יְהוָה שְׂנְאוֹ רַע שָׁמַר נַפְשׁוֹת חַסִּידָיו מִיַּד רָשָׁעִים יְצִילֵם:	10 Els qui estimeu YHWH, detesteu el mal; (ell és) el qui guarda les ànimes dels seus fidels de la mà dels malvats i els allibera.
יא אֹרֹךְ יָמַי לְצַדִּיק וְלִישְׁרֵי־לֵב שְׂמֵחָה:	11 Una llum és sembrada per al just; i per als rectes de cor, l'alegria.

יב שמחו צדיקים ביה"נ 12 Alegreu-vos justos en YHWH, i ce-
 יהודי לזכר קדשו: lebreu el record de la seva santedat.

El salm presenta una estructura artística molt elaborada:

PRIMERA TAULA DEL DÍPTIC: DIMENSIÓ CÒSMICA

Aclamació del Regne de Déu

1 YHWH regna,

Invitatori

A que *exulti* la terra,
 que s'alegrin les illes nombroses.

Descripció d'una epifania

2 Un núvol i foscor espessa són al voltant d'ell,

B justícia i judici són fonament del seu tron.

C 3 Un foc va *davant d'ell*
 i abrusa (tot) al voltant els seus adversaris.

4 Els seus llamps il·luminen el món,
 la terra (ho) ha vist i ha tremolat.

c' 5 Les muntanyes com la cera es fonen *davant de YHWH*,
 davant del Senyor de tota la terra.

Descripció dels efectes de l'epifania

B' 6 Els cels han anunciat la seva *justícia*,
 i tots els pobles han vist la seva glòria.

Cant de victòria

7 Que s'avergonyeixin tots els qui serveixen una estàtua, que es glo-
 rien dels (ídols) vans.

A' *Prosterneu-vos* davant d'ell tots els déus!

SEGONA TAULA DEL DÍPTIC: AL VOLTANT DE JERUSALEM

A 8 Sió (ho) ha sentit i se n'ha *alegrat*
 i han exultat les filles de Judà
 a causa dels teus judicis, YHWH.

B 9 Perquè tu, YHWH, tu ets *l'Altíssim* sobre tota la terra,

B' molt has estat *exaltat sobre tots* els déus.

Exhortació

10 Els qui estimeu YHWH, detesteu el mal; (ell és) el qui guarda les àni-
 mes dels seus fidels
 de la mà dels malvats i els allibera.

11 Una llum és sembrada per al just; i per als rectes de cor, l'alegria.

A' 12 *Alegreu-vos justos en YHWH*,
 i celebriu el record de la seva santedat.

El motiu de l'exultació a què convida el poema és la consciència que Déu és «completament altre», és un Déu transcendent que, tanmateix, vol donar-se a conèixer, manifestar-se als seus fidels. «Justícia, just» (vv. 2.11.12), «il·luminar, llum» (vv. 4.11), que es troben en els versos inicials i finals del salm estableixen el marc de sentit de la pregària: l'univers i Israel han de reconèixer i proclamar la justícia del Déu-rei que dona la llum. Aquest salm, com l'anterior, presenta una forma literària antològica: v. 1: Sl 47,9; 93,1; 96,10; 99,1; v. 2: Sl 18,10.12; 89,15; v. 3: Sl 18,9; 83,15; 50,3; 106,18; v. 4: Sl 18,15.18; 77,17.19; v. 5: Sl 75,4; 68,3; v. 6: Sl 19,2; 50,6; 96,3; v. 8: Sl 48,12; v. 9: 83,19; 47,10; 96,4; v. 10: Sl 31,24; v. 11: 64,11; 112,4; v. 12: Sl 30,5; 32,11. Aquest poema, també com el Sl 96 és un fill teològic del Segon Isaïes (que la terra exulti: Is 49,13; crida a les illes del mar: Is 41,1; 42,10; 49,1; les flames divines: Is 42,25; la revelació de la glòria del Senyor: Is 40,5; l'oprobri per als servidors dels ídols: Is 42,17; 45,16).

En l'epifania que descriu l'himne, Déu es revela en la tempesta que és reconeguda com a presència de Déu, com a prova de la victòria damunt els adversaris i com a testimoni de salvació que omple de goig els cors dels fidels rectes. El salm manifesta un aspecte ètic de l'experiència espiritual d'Israel: Déu es manifesta com a llum per als justos i per als rectes de cor. L'epifania es troba íntimament lligada amb la dimensió ètica de l'experiència religiosa, a l'actuació recta en l'obrar històric dels fidels del Senyor.

La invitació a exultar s'adreça a tot l'univers, representat per terra i illes (les del Mediterrani, que coneixia el poble d'Israel, i que alhora són símbol del lloc més llunyà de la terra, que és habitat per pagans: Is 42,10; 51,5; Sl 72,10; Jr 31,10). Per a descriure l'epifania del Senyor empra els elements tradicionals utilitzats per a les narracions bíbliques: «núvol i foscor espessa» (v. 2; vegeu Dt 4,11; Sl 18,10) acompanyen la vinguda del dia del Senyor (Ez 34,12; Jl 2,2) i preserven el misteri de Déu. La «justícia i el judici» (v. 2) divins consisteixen a auxiliar l'oprimit i a abaixar el poderós. Aquestes dues qualitats del misteri de Déu són les bases del seu tron reial.

El foc (v. 3), present en llenguatge de les teofanies bíbliques (Ex 19,18; Dt 5,4), expressa la força devoradora del judici diví, que fa desaparèixer els malvats (Sl 68,3; 106,18). Els llamps (v. 4) són les fletxes de Déu (Sl 77,18-19) i el tro n'és la veu (Sl 29,4-5; 104,7). El món il·luminat d'aquesta manera experimenta la força i la proximitat de Déu. El terratrèmol (Sl 77,19) i la fusió de les muntanyes (aquí metàfora de la pluja que s'emporta la terra erosionada de les muntanyes, vegeu Mi 1,4) són una resposta còsmica a la presència de Déu, amo i senyor de la terra.

El salm presenta una fusió original dels elements mitològics que acabo de descriure amb els ètics (justícia i judici, vv. 2.6). El Déu que es

revela en el foc és el Déu de l'aliança que exigeix una resposta ètica als seus fidels (Dt 4,12-13). El Déu del cosmos és un Déu moral.

Els cels, que cobreixen tot l'univers, són missatgers divins que poden fer conèixer arreu el missatge de Déu (Sl 19,2-5). El contingut d'aquesta declaració és la justícia i el Regne divins (Sl 50,6; Is 52,7), que són manifestació de la glòria salvífica de Déu, que tots els pobles són convidats a reconèixer.

Els heralds en el món antic feien conèixer l'accés al tron d'un nou rei (2Sa 15,10), d'una manera anàloga, els cels anuncien l'inici del Regne d'un Déu de justícia. En adonar-se del poder d'aquest anunci, els pobles que adoren els ídols —buidor incapaç d'auxiliar— no poden fer res més que avergonyir-se (Is 41,11.24).

El v. 8 manifesta l'antítesi de la vergonya dels idòlatres: és l'alegria dels fidels de YHWH, que viuen a Jerusalem (aquí designada amb el nom poètic de Sió) i a les viles de Judà (les «filles» del país); esclataran d'alegria en adonar-se de la victòria dels judicis del Déu d'Israel, que han restablert la justícia sobre la terra i contra els autors d'iniquitat. L'epítet diví d'Altíssim remarca l'aspecte temible de Déu (Sl 47,3; 57,3). Les persones que estimen el Déu d'Israel han d'odiar el mal, que és incompatible amb el culte al Déu creador i alliberador dels justos, de l'opressió dels malvats (v. 10).

La metàfora del v. 10 és rutilant: «la llum és sembrada». La llum és el símbol de la salvació (Sl 27,1), la benedicció (Sl 118,25-27) i l'alegria que la presència del Déu que regna portarà als justos. La llum ja ha estat sembrada, però encara no ha llevat fruit. Els fidels tenen la certesa que el que Déu ha començat assolirà el fi que li ha estat destinat.

El poema acaba amb una invitació a l'alegria. El «record» de la santedat de Déu és el seu nom que ha d'ésser constantment present en el cor dels fidels (Sl 111,4; 145,7) i recordat constantment en l'acció de gràcies (Sl 20,2; 124,8).

El Sl 97 ens situa en un context en què el poble de Déu ja no té reis humans en qui confiar, de manera que els qui estimen YHWH sols poden comptar amb el seu sant nom per a ésser alliberats. El Déu d'Israel és una deu d'on brolla energia ètica i exigeix la justícia i el bé en la vida dels seus fidels.

És possible que en la litúrgia del temple, els fidels del Déu d'Israel experimentessin la presència divina d'una manera ben singular; en el culte, els rectes de cor es troben en un lloc privilegiat perquè el seu Déu, rei lliure i sobirà, els atorgui el do de la seva manifestació (Sl 80,2; 94,1). La litúrgia i la pràctica de la justícia que es fonamenta en els manaments són el camí adequat, mentre la llum sembrada va creixent (v. 11) per a preparar la vinguda del Déu que regna i que ve per a restaurar l'ordre de

la creació que ell mateix ha establert i que ha estat malmès per la iniquitat dels malvats. La vinguda de Déu sempre és, però, misteriosa («en un núvol i foscor espessa», v. 2). Mentrestant, la proclamació del Nom sant recorda i reactualitza els actes salvífics del passat.

El Sl 99 és el darrer del grup dels «salms del Regne» que conté la proclamació solemne: «YHWH regna». És un poema que manifesta un gran paral·lelisme amb el Sl 98, que acabem de comentar.

Salm 99

א יהוה מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוטו הארץ:	1 YHWH regna, els pobles tremolen, el qui seu (sobre) querubins, la terra s'estremeix.
ב יהוה בציון גדול יךם הוא על־כל־העמים:	2 YHWH a Sió és gran, i és exaltat, ell, damunt de tots els pobles.
ג ידו שקד גדול ונרא קדוש הוא:	3 Que celebren el teu nom gran i digne de temor; és sant, ell.
ד ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית:	4 I força és el rei; ell estima el judici; tu has afermat la rectitud. El dret i la justícia a Jacob, tu, tu has fet.
ה רוממו יהוה אלהינו יהשתחוו להם רגליו קדוש הוא:	5 Exalteu YHWH, nostre Déu, i proster- neu-vos davant l'escambell dels seus peus: ell és sant!
ו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל־יהוה והוא יענם:	6 Moisès i Aaron entre els seus sacer- dots i Samuel entre els qui invocaven el seu nom, els qui invocaven vers YHWH i ell els responia.
ז בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עד־תיו וח"ק נתן־למו:	7 En una columna de núvol ell els parlava; ells han guardat els seus tes- timonis i un precepte que els havia donat.
ח יהוה אלהינו אתה עניתם אל נשא היית להם ונקם על־עלילותם:	8 YHWH, nostre Déu, tu els responies; un Déu que suporta tu has estat per a ells i qui es venja de les seves ac- cions.
ט רוממו יהוה אלהינו יהשתחוו לה קדשו כי־קדוש יהוה אלהינו:	9 Exalteu YHWH, nostre Déu, i proster- neu-vos a la muntanya de la seva sante- dat, ja que és sant YHWH, nostre Déu.

Podem llegir aquest himne segons l'esquema literari següent:

PRIMERA TAULA DEL TRÍPTIC

Himne

- 1 YHWH regna, els pobles tremolen,
el qui seu (sobre) querubins, la terra s'estremeix.
- 2 YHWH a Sió és gran,
i és *exaltat*, ell, damunt de tots els pobles.

Primer invitatori

- 3 Que celebrin el teu nom gran i digne de temor; és *sant*, ell.

SEGONA TAULA DEL TRÍPTIC

Motivació

- 4 I força és el rei; ell estima el judici; tu has afermat la rectitud.
El dret i la justícia a Jacob, tu, tu has fet.

Segon invitatori (refrany)

- 5 *Exalteu* YHWH, nostre Déu, i prosterneu-vos davant l'escambell dels seus peus: ell és *sant*!

TERCERA TAULA DEL TRÍPTIC

Record històric

- 6 Moisès i Aaron entre els seus sacerdots i Samuel entre els qui invocaven el seu nom, els qui invocaven vers YHWH i ell els responia.
- 7 En una columna de núvol ell els parlava;
ells han guardat els seus testimonis i un precepte que els havia donat.
- 8 YHWH, nostre Déu, tu els responies; un Déu que suporta tu has estat per a ells i qui es venja de les seves accions.

Refrany

- 9 *Exalteu* YHWH, nostre Déu, i prosterneu-vos a la muntanya de la seva santedat, ja que és *sant* YHWH, nostre Déu.

En la primera taula, els pobles s'han esglaiat davant la grandesa de YHWH a Sió; en la segona taula, el nucli de la proclamació és que Déu és l'autor del judici en el poble de Jacob; i la tercera taula recorda que en els temps antics, Moisès, Aaron i Samuel guardaven els testimonis divins i que Déu els responia. En aquest salm, el Déu que regna és un jutge sant, que cal témer i que exerceix la justícia; aquest és el Déu que respon als qui guarden els seus testimonis.

La proclamació del Regnat de Déu, que és un Déu que és present a Sió, el tossal on hi ha el temple d'Israel, té per efecte suscitar temor entre els pobles i estremiment en la mateixa terra. Davant la manifestació divina «tremolar» (*rgz*) expressa l'actitud convenient (Sl 4,5). Els querubins són els descendents bíblics dels monstres alats amb cap humà o d'a-

nimal del món mesopotàmic; en la Bíblia es troben associats a l'arca de l'aliança i al temple (Ez 41,18-25) i serveixen de cavalcadura divina en alguns salms (18,11). Aquest poema de lloança vol celebrar la grandesa d'aquest Déu que regna i que és gran a Sió, nucli de la geografia teològica de la Bíblia.

Les proeses que Déu ha fet en exercici de la seva justícia són la causa que fa que ell sigui un Déu digne d'ésser temut (v. 3; Sl 65,6; Ex 15,11). El Sl 99 proclama com Isaïes que Déu és tres vegades sant (v. 3.5.9; Is 6,3). La santedat és la manera de ser de Déu (o del seu Nom): ell és completament diferent i per damunt de tot ésser humà o diví (Is 40,25). Aquell Nom que és digne de temor i que causa tremolor i estremiment és aquell que causa un atractiu insuperable.

El v. 4 presenta una formulació estranya. Possiblement cal entendre que s'aplica al rei d'Israel, que estima el judici just per la força que li dona el Nom diví (Sl 68,29). Déu aferma la rectitud pel fet que ell l'ha creada i l'ha fixada. El Regne consisteix a restaurar el dret fent actuar el judici i la justícia d'acord amb aquest dret que, en l'aliança, Déu ha donat a conèixer a Israel; els reis humans han de fer el dret i la justícia a imatge de Déu mateix.

Les persones fidels han de proclamar la senyoria suprema de Déu; el signe d'aquest reconeixement és la prosternació davant l'arca de l'aliança, pedestal del tron reial de Déu, rei que resta invisible.

Els vv. 6-8 presenten una retrospectiva de les relacions històriques que es van establir entre Israel i el seu Déu en la història de la salvació, que ha estat, alhora, la història de la revelació de Déu com al «nostre Déu» (vv. 5.9). Els tres personatges esmentats aquí són prototips. La columna de núvol era el símbol des d'on es manifestava la presència divina en l'època de Moisès i Aaron (Ex 24,15-18; Nm 12,5). Déu també parlava a Samuel en el santuari de Siló, lloc on reposava l'arca (1Sa 3,1-9). Aquests homes eren mediadors entre Déu i el poble: Déu els responia (vv. 6.8). El salm ens els presenta com a models de fidelitat a la Llei (v. 7). YHWH és un Déu que suporta (*ns'*) els pecats d'Israel (Ex 34,6; Jr 44,22). Déu es carrega el pes del pecat comès i, en perdonar-lo, allibera la persona pecadora d'aquesta càrrega (Mi 7,18-19).

El poema ens recorda que Déu ha d'exercir la justícia. Això s'expressa amb el verb *nqm*, «venjar-se» (Dt 32,35; Is 34,8). Déu no seria creïble, ni podria ser sant ni just si deixés impune la iniquitat que els homes i els pobles fem. La Sagrada Escriptura ofereix molts de testimonis que proven que Israel ha respost amb actes dolents davant les múltiples proves d'amor que Déu li ha ofert. El poble no ha actuat amb la fidelitat dels homes posats com a testimonis en el salm, de manera que Déu, amb justí-

cia l'ha de castigar, això és la seva «venjança»: la retribució que un poble que s'ha manifestat massa vegades com a ingrati mereix. El Déu d'Israel és aquell que perdona i que castiga (v. 8; Ex 34,6-7).

Déu és tres vegades sant (vv. 3.5.9); per això, tots aquells qui poden dir «el nostre Déu», l'han d'exaltar. El temple, on ell es manifesta com a misteriosament present, és el lloc privilegiat per a oferir-li homenatge.

4. A GUISA DE CONCLUSIÓ

En aquestes pàgines he seguit de prop el text i el missatge de quatre salms del grup anomenat «salmes del Regne» (93; 96; 97; 99), els que contenen la proclamació «YHWH regna». He dit que es tractava d'una aproximació a la mística dels salms del Regne: en realitat qualsevol intent de parlar de la mística sols pot ser una aproximació a un Misteri que constantment t'adverteix: «No t'acostis. Treu-te les sandàlies, que el lloc que trepitges és sagrat» (Ex 3,5).

De tota manera, la paraula del nostre Déu és molt generosa: no para d'oferir-nos pregàries perquè puguem proclamar que el nostre Déu regna. Això sols ja és un saber que ens fa immensament rics. En realitat, som hereus d'aquella llum que ha estat sembrada (Sl 97,11) i que ha de donar molt de fruit (vegeu Gn 26,12; Mt 13,23 i paral·lels). Hi hem après que hem de contemplar la creació, meditar la història de la salvació, donar culte al nostre Déu i practicar la justícia i el bé. Déu regna des de sempre i ens ho ha fet saber. Nosaltres, com el profeta a l'Horeb, ja ens podem tapar la cara (1Re 19,13).

Joan FERRER
Facultat de Lletres
Universitat de Girona
Pl. Ferrater Mora, 1
17071 Girona
CATALONIA (Spain)

(acabat en data 30-11-2008)

Summary

In the following pages, I have examined closely the text and the message of four Psalms belonging to the group known as the 'Enthronement Psalms' (93; 96; 97; 99), which are characterized by the proclamation that 'YHWH reigns'. I have said that the study presents an approach to the mystical quality of the Enthronement Psalms: in actual fact, any attempt to speak of the mystical can be nothing other than an 'approach' to a Mystery that constantly warns: 'Do not draw near. Remove your sandals for this place where you walk is holy' (Exod. 3,5).

Be that as it may, the word of our God is very generous: it abounds in prayers with which we can proclaim that our God reigns. This alone is a knowledge that confers on us immense wealth. In reality, we are the inheritors of that light that has been shed (Ps. 97.11) and that is to yield much fruit (see Gen. 26.12; Mt. 13.23 par.). We learn thereby that we have to contemplate creation, meditate on the story of our salvation, render worship to our God and practise justice and good. God has reigned for ever and has made it known to us. We, like the prophet at Horeb, can only cover our faces (1Kgs 19.13).